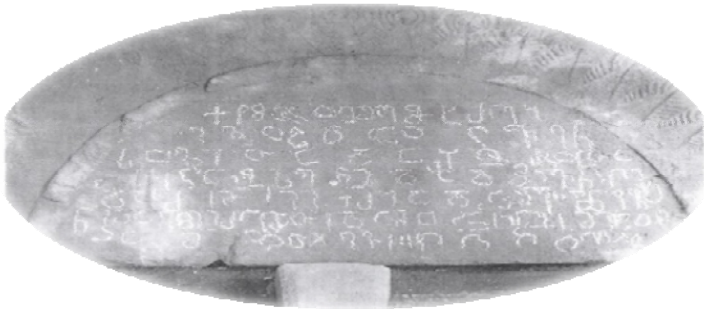

ნონა შუშანიძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ტბელ აბუსერისძის
სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი

სამეკლესიანი ბაზილიკის ტიპი სხალთის ეპარქიის სოფელ თხილვანაში

მართლმადიდებლური ხუროთმოძღვრების ისტორიაში ბაზილიკის არქიტექტურული ტიპი სამშენებლო ტრადიციებით განსხვავებულ ქვეყნებში გარკვეული სახეცვლილებებით განვითარდა.

სხადასხვა ფორმის ბაზილიკურ ტაძართა შორის, ადრექრისტიანულ საქართველოში შეიქმნა უნიკალურად მიჩნეული სამეკლესიანი ბაზილიკის ისეთი ტიპი, სადაც შიდა სივრცე სამ ნაწილადაა დანაწევრებული და ტაძარში სრულიად იზოლირებული სამი მონაკვეთია შექმნილი.

ქართული სამეკლესიანი ბაზილიკის ფენომენის წარმოშობისა და სამი ერთმანეთისგან იზოლირებული სივრცის დანიშნულების შესახებ რამდენიმე ვარაუდია გამოთქმული ხელოვნებათმცოდნეობით ლიტერატურაში. საინტერესოა ასევე საერთაშორისო კვლევები ამ არქიტექტურული ტიპის ანალოგი-

ეების შესახებ. არსებობს ი. ბალტრუშაიტისის და ე. ბადშტუბ-ნერის სპეციალური კვლევები, რომელთა მტკიცებით, ამიერ-კავკასიურმა სამეკლესიანმა ბაზილიკებმა გარკვეული როლი შეასრულა რამდენიმე ქვეყნის არქიტექტურული ფორმის ჩამოყალიბებაში [14.144-156; 20.141-199].

ქართული მეცნიერება სამეკლესიანი ბაზილიკის წარმოშობის მიზეზად ერთ შენობაში დღის განმავლობაში ერთდროულად რამდენიმეჯერ გადახდილი წირვისთვის საჭირო სივრცეს ასახელებს. სამეკლესიანი ბაზილიკის ტიპის პირველი ნიმუშები ძირითადად VI საუკუნის შუა წლებს მიეკუთვნება. სამეკლესიანი ბაზილიკის არაერთი საინტერესო მაგალითი გვაქვს ქართულ ხუროთმოძღვრებაში: ქვემო ბოლნისში (ვანათის ტაძარი V-VI სს.); საგურამოში („ქასური“ გიორგის ტაძარი VI ს.); გურჯაანში (ზეგაანის ტაძარი VI-VII სს.); ძველი გაგრის ეკლესია, VI ს.; სოფელ გუდაუთაში (ამბარის ტაძარი VII-VIII სს.); უფლისციხეში (IX-X სს.); ბორჯომის ხეობაში (ნეძვის ტაძარი IX-X სს.); ზემო აჭარაში (თხილვანის ტაძარი XI-XIII სს.) და სხვ. [2. 93-94; 1; 18].

მაღალმთიან აჭარაში შუა საუკუნეების შესწავლილი საეკლესიო არქიტექტურის ნაწილი ბაზილიკური ტიპისაა. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლენილ ძეგლებს შორის სხალთისწყლის ხეობაში თიკანაურის, ღორჯომისწყლის ხეობაში-საცხურის, ქურდულის, ვანაძეების, გელაურის და სხვ. მონასტრები IX-X საუკუნეებისაა და ყველაზე ადრეულად არის მიჩნეული. XI-XII-XIII სს. თარიღდება თხილვანის, ვერნების, ვანაძეების, კალოთის, ხიხანის, სხალთის მონასტრები.

სხალთის ეპარქიაში თხილვანის ეკლესია მდებარეობს სხალთისწყლის ხეობის სათავეში, ციხე-ქალაქ ხიხანიდან ხუთ კილომეტრზე. 1948 წელს აქ აღმოჩენილი ბალავრისწარწერიანი ქვის საფუძველზე სხვადასხვა ავტორი ვარაუდობდა ეკლესიის არსებობას, მაგრამ მისი ადგილსამყოფელი არ იყო განსაზღვრული.

1978-79 წლების არქეოლოგიურმა კვლევამ დაადგინა, რომ ეკლესიის ნანგრევები მოქცეული იყო ქვა-ლორღის უზარმაზარი ხელოვნური ბორცვის ქვეშ. ძეგლის სრულად განმნდის შემდეგ დადასტურდა, რომ თხილვანის ეკლესია დანგრეულია თითქმის საძირკვლის დონემდე. მხოლოდ აფსიდის მხარეს ნაწილობრივ პერანგშემოცლილი ცოკოლი და კედლის ნყობის ნაშთებია შემორჩენილი.

თხილვანის აბუსერისძეთა საგვარეულო ეკლესია აჭარაში დაცული ერთადერთი სამეკლესიანი ბაზილიკაა. ტიმპანის წარწერა გვამცნობს, რომ ეკლესია იოანე მახარებლის სახელზე იყო აგებული: „წმინდაო იოვანე მახარებელო, დაიცავენ სულითა და ხორცითა ერისთავთ-ერისთავი აბუსერი და დედოფალი ვანენი და ძე მათი ზაქარია და შვილნი მათნი და ყოველი ერი მათი და მოხაიშნე ექმენ. დღესა ამისა სასჯელისა ნუ დასჯი ამინ“. თხილვანის ეკლესიის ტიმპანის ქვა ამჟამად ბათუმის სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული (№15675, ზომები: 2,5x1,25x0,20 მ), იგი თაღოვანი ფორმის მონოლითურ ფილას წარმოადგენს და მასზე ჰორიზონტალურად განთავსებულია შვიდსტრიქონიანი წარწერა ორნამენტულ არშიასთან ერთად. ტიმპანის ჩუქურთმა კონცენტრული წრეებისა და სოლისებური ფოთლის მოტივებისგან შედგება [12. 23] (სურ. 1). მკვლევარი დავით ხოშტარია ამტკიცებს, რომ სოლისებური ფოთლების ორნამენტი საქართველოში პირველად ტაოში იჩენს თავს. 960-70-იანი წლების ტაოური ხუროთმოძღვრება თავისი განსაკუთრებული მიდრეკილებით ჩუქურთმის სიუხვისა და მრავალსახოვანებისადმი არქიტექტორებს ახალი ორნამენტული მოტივების ძიებისაკენ უბიძგებდა, ხოლო ქართველთა სამეფოს მჭიდრო კულტურული კავშირები სხვადასხვა ქვეყანასთან ხელს უწყობდა ორნამენტული რეპერტუარის გამდიდრებას [19. 39]. ორნამენტის ეს სახე, ძირითადად, X-XI საუკუნეებშია გავრცელებული (ნიქოზი, დოდოთი, ტბეთი, იშხანი, დიდი დილომი, ზედა ვარძია, ეხვევი, სავანე, კაცხი და სხვ.) და XI საუ-

კუნის შუა ხანებიდან თითქმის აღარ გვხვდება (სურ. 5, 6). ეს მოტივი ხშირად გამოიყენება პორტალთა დამაგვირგვინებელი არშიების, კარნიზების, თავსართების, კვარცხლბეკებისა და იმპოსტების შესამკობად. საქართველოში გავრცელებულია ამ მოტივის მცენარეული და გეომეტრიული ვარიანტები. თხილვანის ეკლესიის ტიმპანზე წარმოდგენილი გეომეტრიული ვარიანტი – სამრიგა წრეებითა და გრძელი სოლებით მსგავსებას პოვებს X-XI საუკუნეების ძეგლებთან (იშხანი, დოდოთი, ზედა ვარძია, ზედა თმოგვი, საფარის წმ. სტეფანე, ეხვევი და სხვ.). ასეთივე ორნამენტის მცენარეული სახეები კი უმეტესად XI ს.-ის ნიმუშებში გვხვდება (მანგლისის, სამთავროს, სვეტიცხოვლის, კაცხის, ნიკორწმინდის საგანესა და სხვ.) [16. 3-13].

თხილვანის სამეკლესიანი ტაძრის სწორკუთხა გეგმის ზომებია 13x11,5, ნაგები აღმოსავლეთით აფსიდებით სრულდება. შუა ნავი გვერდითებზე ორჯერ განიერია. შესასვლელები გაჭრილია სამხრეთიდან და დასავლეთიდან. გარედან ტაძარი სწორკუთხედშია ჩანერილი (სურ. 2). სხვა არქიტექტურულ დეტალებთან ერთად ყურადღებას იპყრობს კარგად დამუშავებული წყვილშვერილიანი პილასტრები. როგორც ჩანს, ისინი დატანებული ჰქონდა სამხრეთისა და ჩრდილოეთის კედლებს. სწორედ მასზე უნდა ყოფილიყო დაყრდნობილი კედლებისა და კამარის საბჯენი თალები. ნაგებობის ცენტრალური დარბაზი გადახურული უნდა ყოფილიყო ორფერდა, ხოლო გვერდითი ნანილები – ცალქანობა სახურავით. აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალის მიხედვით ჩანს, რომ ტაძრის სახურავ მასალად გამოყენებულია კარგად დამუშავებული ქვის ლორფინები [8.239-242].

თხილვანის ეკლესიისათვის საგანგებოდ მოუმზადებიათ საძირკველი. ბალიშებად 1,5-2 მეტრის სიფართის დაუმუშავებელი, მოზრდილი ზომის ქვებია დაგებული. მასზე დაშენებულია საკმაოდ ფართო (1-1,25 მ) ორსაფეხურიანი ცოკოლი, რომელიც ნაგებია კარგად დამუშავებული სხვადასხვა ზომის ქვე-

ბისაგან. აფსიდის მხარეს დაცული კედლის ნაშთების მიხედვით ჩანს, რომ ცოკოლზე აღმართული იყო სქელი (85-90 სმ.) კედლები. მათი როგორც გარე, ისე შიდა ზედაპირი ამოყვანილი უნდა ყოფილიყო გათლილი მოზრდილი კვადრებით. კედლის პერანგებს შორის სიცარიელე შევსებულია კირხსნარითა და ნატეხი ქვებით. აფსიდის მხარეს დაცული საძირკვლის მიხედვით შესაძლებელი ხდება ეკლესიის ცოკოლისა და კედლის მნიშვნელოვანი ნაწილის რეკონსტრუქცია [9. 87-89].

მასალის სიმცირის გამო ძეგლის მხატვრულ გაფორმებაზე ცნობები თითქმის არ გვაქვს. ნაპოვნია მხოლოდ მცირე რაოდენობით კარისა და სარკმლის საპირე ქვა ორნამენტირებული ფრაგმენტებით. აღსანიშნავია ასევე კარის ბალავრის ქვაზე დატანებული მცენარეული სტილიზებული ორნამენტის არშია.

თხილვანის ტაძრის ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტა, სამშენებლო ტექნიკა, არქიტექტურული დეტალები მიუთითებს, რომ X-XI სს.-ის მიჯნაზე უნდა იყოს აგებული. ისტორიული წყაროებიდან ცნობილია, რომ აბუსერ ერისთავი XI ს.-ში არტანუჯის, ხიხანის, ციხისჯვარისა და ანყურის ციხეების პატრონი იყო [15. 300]. თხილვანის წმ. იოანე მახარებლის სახელობის ტაძრის შემდგომი აღმშენებლობის პერიოდი XIII საუკუნეა. აბუსერისძე ტბელის თხზულებიდან ირკვევა, რომ ტაძარი XIII საუკუნის დასაწყისში ტბელის დას – დედოფალ-დედოფალ ვანენს აღუდგენია: „... და დიოფალ-დიოფლისა, დისავე ჩუემისა ვანენისა, რომელმან ეკლესია აქ აღაშენა წმიდისა იოვანე მახარებლისა და ღმრთისმეტყველისა, სამკვიდრებელი ჩვენი და აღავსო საწყაული კეთილი“ [13.13].

არქეოლოგიური კვლევისას სოფელ თხილვანაში აღმოჩნდა საკმაოდ საინტერესო კერამიკული ნაწარმი, როგორიცაა დერგების, ქოთნების, დოქების, ხელადების, ჯამების, სასმისებისა და მოჭიქული ჭურჭლის ფრაგმენტები (სურ. 3, 4). ეკლესიის შიდა ტერიტორიის გათხრებისას განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში აღმოჩენილმა

მარანმა. აქ ჩადგმული შვიდი ქვევრისთვის შედარებით მშრალი და გრილი ადგილი შეურჩევიათ. ქვევრების ყელის ნაწილისა და მხარის არე შემკულია ჰორიზონტალური ქედებით, ზოგიერთი კი ნაჭდევი ორნამენტით. არქეოლოგი შ. მამულაძე ამტკიცებს, რომ ეს ქვევრები და ეკლესიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი კერამიკის სხვა ფრაგმენტები ერთმანეთის მსგავსი როგორც კერამიკის ხასიათით, ისე ორნამენტით.

აჭარისწყლის ხეობაში გამოვლენილი სხვა მონასტრების მსგავსად, თხილვანაშიც სამაროვნად გამოყენებული იყო სამხრეთი და აღმოსავლეთი მონაკვეთი. რამდენიმე სამარხი დაფიქსირდა ეკლესიის დასავლეთითაც, მაგრამ სოფლის სამანქანე გზის გაყვანისას ისინი სრულად განადგურდა. თხილვანის სამაროვანი საგვარეულოა, დაკრძალვის წესები – ქრისტიანული. სამარხთა დიდი ნაწილი ინვენტარით არის წარმოდგენილი, სჭარბობს სასმისები და ჯამები. მხოლოდ ორი სამარხია უინვენტარო [10. 62-65; 9. 87-89].

ოქროს ხანის წერილობით წყაროთა შორის გამორჩეული ნაწარმოები – აბუსერისძე ტბელის თხზულება, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრების სხვა საკითხებთან ერთად, შუა საუკუნეების ქართველი ოსტატის ქვითხურო ბასილის ხელოსნური საქმიანობის შესახებაც საინტერესო ისტორიას გვანვდის. აბუსერიძე ტბელის თხზულება „სასწაულნი“ ასევე მოგვითხრობს წმიდა გიორგის სასწაულებრივი ძალის ჩართულობის შესახებ ზემო აჭარის დიდ სამონასტრო მშენებლობაში. აბუსერისძე ტბელის თხზულებაში „სასწაულნი წმიდა მთავარმონამისა გიორგისნი“ ხუროთმოძღვარ ბასილისა და დიდმონამე გიორგის ურთიერთობა ისეთი უჩვეულო და სპეციფიკური ხასიათით არის აგებული, რომ წმინდანის ამგვარი დამოკიდებულება სხვა ტექსტებში წმ. გიორგის „წამებებსა“ თუ „სასწაულნი“ არ მეორდება. სრულიად განსხვავებულია წმიდა გიორგის ხუროთმოძღვარ ბასილისადმი თანადგომა. წმინდანი რეალურად, ხორცშესხმულად წარ-

მოუდგება ხელოსანს, უშუალოდ ესაუბრება მას, მკაცრია და მომთხოვნი, ყურძენი და ჟოლოც კი მიაქვს მისთვის შიმშილობისას. ნმიდა გიორგი უშუალოდ გვერდით უდგას ხუროთმოძღვარს მშენებლობისას, სიმძიმის ალებაში ბასილის შვილსაც კი არ აძლევს საშუალებას, დაეხმაროს მამას, რადგან ავტორს უნდა გვაჩვენოს მარტოკაცის მიერ დიდმონამე გიორგის შეწვევით აგებული ტაძარი [11. 73].

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ აბუსერისძე ტბელის თხზულება, იმ პერიოდის ჩვენს ხელთ არსებული მწირი და ფრაგმენტული მონაცემებისაგან განსხვავებით, ერთადერთი მნიშვნელოვანი წყაროა ფეოდალური ხანის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ კი, აჭარის მოსახლეობის, ისტორიისა და ეთნოგრაფიის შესასწავლად. მნიშვნელოვან ცნობებთან ერთად, თხზულებაში დაცული ფაქტები საშუალებას გვაძლევს, თვალი გავადევნოთ შუა საუკუნეების ხელოსნობის დანიშნულებული დარგის ქვითხურობის პროცესებს, დაწყებული „ქვის აღმოხდა-აღმოკაფვიდან“, ვიდრე შენობის „განსრულებამდე“, ე. ი. შენობის დამთავრებამდე. ნაშრომში საყურადღებო მონაცემებს ვხვდებით სამშენებლო მასალის, ტრანსპორტირების, ხელოსანთა საშოვარზე გასვლის, ხელოსანთა სხვადასხვა კატეგორიის, სამშენებლო პროცესებთან დაკავშირებული ხალხური ტერმინოლოგიისა და სხვათა შესახებ.

ნაშრომში აღწერილი კონკრეტული შემთხვევიდან ჩანს, რომ ზემო აჭარის ხუროთმოძღვრული ძეგლების სამშენებლო ქვას მინიდან იღებდნენ და საამისოდ კლდეს ტეხდნენ, რასაც „კლდის აღმოკაფვა“, „კლდის კაფვა“ ეწოდებოდა. სამშენებლო ქვის მოპოვების ეს ტრადიციული წესი, რაც ფართოდ იყო გავრცელებული ძველ საქართველოში, თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში ფიქსირებული მონაცემებით დასტურდება [17. 97-103].

აბუსერისძე ტბელის თხზულების მიხედვით დგინდება იმდროინდელი საქართველოს სამშენებლო მასალის ტრადიციული ცენტრებიც. წყაროს მიხედვით, სამშენებლო ქვის მოპოვე-

ბის ერთი მთავარი კარიერი ყოფილა ჯალე. ლ. მუსხელიშვილი ჯალეს სხალთის სათავეებში გულისხმობდა. ი. სიხარულიძე კი ჯალეს ფოცხოვის პუნქტად თვლის. ეთნოგრაფიული მონაცემებით (ხანდაზმულთა გადმოცემებით), ჯალე ხიხაძირის ხეობის დღევანდელი სოფელი მთისუბანი მუმსუი უნდა იყოს. აბუსერისძე ტბელის თხზულების მიხედვით, საყოველთაოდ ცნობილი ქვითხურო ბასილი ჯალეში „ქვის კაზმას“ ეწოდდა. ეკლესიის მშენებლობის დაწყებამდე ბასილს ევალებოდა წასულიყო „უდაბნოსა კლარჯეთისასა, რომელსა ჰქვიან ოპიზა“, იქ მოენახა ვინმე ბერი სტეფანე, გამოერთვა მისთვის „ერთი კერძო კარაული, რომელ არს ჯორი და რკინაიცა“ და თვისი ხელით გამოეჭედა „რკინის ჭურჭელნი ქვის სათლელნი“ [17. 97-103]. ძველი ქართული წერილობითი წყაროები გვაუწყებენ, რომ ეკლესია-მონასტრების მშენებლობის ხარჯები იკრიბებოდა გადასახადების განერთა და შემოწირულობებით. აღნიშნულ თხზულებაში 30-მდე სამშენებლო ტერმინია დასახელებული, მაგ.: ხურო და კალატოზი, ქვის აღმოკაფვა, ქვის კაზმვა, კირის შთასხმა, კირის ზელა, მუშაკობა და ა. შ.

ეკლესიის შენობის გადარჩენილი ნაწილისა და არქეოლოგიური კვლევებით გამოვლენილი არქიტექტურული დეტალების მიხედვით ჩანს, რომ თხილვანის ეკლესია წარმოადგენდა X-XI სს.-ის ქართული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს. ტაძარი თავისი მიმზიდველი ფასადებით ამტკიცებს ზემო აჭარის ხუროთმოძღვრების უმაღლეს დონეს. ეს ბუნებრივია, რადგან ისტორიული პირობები, საქართველოს ერთ-ერთ უძლიერეს კუთხესთან – ტაო-კლარჯეთთან მეზობლობა და მჭიდრო ურთიერთობები ხელს უწყობდა ამ პატარა რეგიონის აყვავებას და მის ჩართვას აქტიურ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ პროცესებში.

მთიან აჭარაში აქცენტი ძირითადად მცირე სალოცავებზე კეთდება, რაშიც მთის რეგიონებისათვის (სვანეთი, რაჭა, სამხრეთ-აღმოსავლეთი საქართველო) დამახასიათებელი ტენ-

დენცია ჩანს [16. 3-13]. მატერიალური კულტურის ძეგლებისა და წერილობითი ცნობების მიხედვით ირკვევა, რომ მთიანი აჭარის მკვიდრნი დანიშნაურებული ხელოსნებიც ყოფილან. მათ მიერ აგებული ციხეები, ეკლესიები, მარნები, ქვის თალიანი ხიდები და სხვა ნაგებობანი შესულია საერთო ქართული კულტურის ოქროს ფონდში.

სხვადასხვა წერილობითი წყარო საშუალებას გვაძლევს, გავეცნოთ სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს ხუროთმოძღვართა იმ ჯგუფს, რომელთა დიდი რწმენით და ძალისხმევით შეიქმნა ქართული კულტურის საგანძური. ადრეული შუასაუკუნეების საქართველოში, კლარჯეთსა და არტაანში წმ. მეფის ვახტანგ გორგასლის მიერ დაარსებულ ახიზისა და ერუშეთის ეპარქიის საფუძველზე, ერთიანი საქართველოს დროს დაარსდა – იშხნის, ანჩის, ტბეთის, წყაროსთავის, წურწყაბის, ერუშეთის, ბანას და დადაშენის ეპარქიები. სწორედ ტბეთის ეპარქიაში, რომელიც მოიცავდა სრულიად შავშეთ-იმერხევს და აჭარის ნაწილს, დიდი ხუროთმოძღვრული სკოლა არსებობდა და უნიკალურ შედეგებს ქმნიდა. ისტორიამ შემოგვინახა ამ ხუროთმოძღვრული სკოლის სახელოვან მშენებელთა სახელები: წმიდა გიორგის ტაძრის ხურო-გალატოზ ბასილი (XII ს.); კალოთის ტაძრის ერთ-ერთი ქტიტორი გრიგოლ ერისთავი (XI ს.); ოშკის ტაძრის მაშენებელი გრიგოლ ოშკელი (X ს.); მიქელ ოპიზარი (X ს.); ივანე მორჩაისძე – ხუროთმოძღვარი, რომელმაც იშხნის ეკლესია შეაკეთა (XII ს.); წმიდა გრიგოლ ხანძთელის თანამედროვე ამონა, რომელმაც ხანძთის ეკლესია ააშენა (X ს.); შატბერდის ოსტატი აბესალმა კლდელი (XIII-XIV სს.); ზარზმის პირველი ეკლესიის მაშენებელი, ზარზმელი გარბანელი და მისი თანაშემწე „გალატოზი სახელად შუარტყელი“; ჯავახეთის, ფოკას მონასტრის მაშენებელი ბავრელი (XI ს.); კუმურდოს ტაძრის ოსტატი საკოცარი (X ს.); საფარის წმ. საბას ტაძარი XIII ს.-ში აუგია ხუროთმოძღვარ ფარეზასძეს; ასპინძაში შორეთის მონასტრის მაშენებელი გალატოზთუხუცესი ნი-

კოლოზ ორბისძე და სხვ. [6.127-129]. ტაო-კლარჯეთის საეპის-კოპოსო ცენტრებში ამ უძლიერეს არქიტექტორთა დიდი ღვაწ-ლით და შემოქმედებით ქართული ხუროთმოძღვრების განუმე-ორებელი საგანძური იქმნებოდა, რომლის ნათელი მაგალითია თხილვანის წმიდა იოანე მახარებლის სახელობის სამეკლესიან-ნი ბაზილიკა.

სხალთის ეპარქიის თხილვანის სამეკლესიანი ტიპის ბაზი-ლიკა იმ უნიკალურ ტაძართა ჯგუფს ეკუთვნის, რომელიც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამშენებლო კულტურის უმაღლეს დონეს განსაზღვრავს. ბაზილიკის სპეციფიკური არ-ქიტექტურული ფორმა, ჩუქურთმის ფართო რეპერტუარი, ტიმპანის ქვის შვიდსტრიქონიანი წარწერისა და ორნამენტუ-ლი არშიის შესრულების სიფაქიზე თხილვანის ბაზილიკის დამ-კვეთისა და ხუროთმოძღვრის მრავალმხრივ განსწავლულობა-ზე მეტყველებს.

აბუსერისძე ტბელის თხზულებაში დაცული ცნობა – „უცხოობაში მუშაკობა“ ანუ „მოსარენლად სიარული“ გულის-ხმობს ქვითხუროთა უცხო გეოგრაფიულ სივრცეში თანადრო-ული მხატვრული სიახლეების გაცნობას და სამშობლოში დამ-კვიდრებას. მოგზაურ ხელოსანთა საქმიანობა უნდა განვიხი-ლოთ როგორც ხელოსნობის განსაკუთრებული ფორმა, ხე-ლოსნური შრომის ორგანიზაციის თავისებური სახე, რომელ-მაც დიდი როლი შეასრულა ხელოსნობის სხვადასხვა დარგის განვითარებაში [7. 64]. ამიტომაც იგრძნობა თხილვანის სამეკ-ლესიანი ბაზილიკის არქიტექტურასა და დეკორატიულ გა-ფორმებაში, მდიდარ სამშენებლო ტრადიციებთან ერთად, სხვა ქვეყნის არქიტექტურული გამოცდილება.

სხალთის ეპარქიის ხიდებისა და საგზაო ნაგებობების სიმ-რავლის მიხედვით ჩანს, რომ აჭარისწყლის ხეობას უმნიშვნე-ლოვანესი სავაჭრო-სატრანზიტო გზები ჰქონდა, რომლებიც ამ მხარის მეშვეობით მჭიდროდ უკავშირდება ქვეყნის სხვა-დასხვა რაიონს და უცხო ქვეყნებს. დანიშნურებული მეურნეო-

ბის და ძლიერი სავაჭრო ურთიერთობების წყალობით, აჭარის-წყლის აუზი წარმოადგენდა ერთ-ერთ მძლავრ ეკონომიკურ რაიონს, რომელიც გარდა სახმელეთო გზებისა, გარე სამყაროს მჭიდროდ უკავშირდებოდა შავი ზღვის სანაპირო ზოლი-თაც.

მაღალმთიანი აჭარა გვიანმეზოლითისა და ნეოლითის საფეხურიდან დღემდე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ერთიანი ქართული კულტურის ფორმირების პროცესში. ამის დასტურია სოფელ თხილვანის სალოცავი როგორც უძველესი მართლმადიდებელი რეგიონის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სალოცავი გამორჩეული უნიკალური სახასიათო ნიშნებით.

ლიტერატურა – REFERENSES:

1. აბრამიშვილი გ., ზაქარაია პ., ციციშვილი ი., ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორია, თბილისი, 2000.
2. ბერიძე ვ., ქვემო ბოლნისი, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბილისი, 1974.
3. ბერიძე ვ., ძველი ქართველი ოსტატები, თბილისი, 1967.
4. დიდებულიძე მ., ძველი გაგრის ეკლესია და აფხაზეთის საეკლესიო ხუროთმოძღვრების კვლევის საკითხები, კრებული კულტურული მემკვიდრეობა კონფლიქტურ რეგიონებში (სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), თბილისი, 2018, გვ. 11-18.
5. თუმანიშვილი დ., ნაცვლიშვილი დ., ხომტარია დ., მშენებელი ოსტატები შუა საუკუნეების საქართველოში, თბილისი, 2012.
6. კახიძე ნ., ხელოსნობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 2004.
7. კახიძე ნ., მოგზაური ხელოსნები, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა XII, თბილისი, 1986.

8. მამულაძე შ., ვერულაშვილი ნ., თხილვანის აბუსერისძეთა საგვარეულო ეკლესია, სხალთის ეპარქია საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ტბელობა“, 2008.
9. მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, ბათუმი, 1993.
10. მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის მატერიალური კულტურის ძეგლები (გზამკვლევი), თბილისი, 2000.
11. რუხაძე ლ., წმიდა გიორგის სახე აბუსერიძე ტბელის თხზულებაში, „სასწაულნი წმიდა მთავარმონამისა გიორგისნი“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, აბუსერისძე ტბელი 800, თბილისი, 1999.
12. სიხარულიძე ი., აჭარის მატერიალური კულტურის ძეგლები, ბათუმი, 1962.
13. სიხარულიძე ი., ცხოვრება ქვითხუროისა ბასილისა, ბათუმი, 1981.
14. სილაგაძე ნ., სამეკლესიანი ბაზილიკის გვერდითი ეკლესიების ფუნქციური დატვირთვის საკითხისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის კათედრა. სამეცნიერო შრომების კრებული „ხელოვნებათმცოდნეობა“, 2, თბილისი, 2001.
15. ქართლის ცხოვრება (რედ. ს. ყაუხჩიშვილი), თბილისი, 1955.
16. ჭიჭილეიშვილი მ., საეკლესიო ხუროთმოძღვრების ძეგლები განვითარებული შუა საუკუნეების აჭარაში. კრებული „ხელოვნებათმცოდნეობითი ეტიუდები“, II, თბილისი, 2009, გვ. 3-16.
17. შამილაძე ვ., აბუსერიძე ტბელის თხზულება როგორც ფეოდალური ხანის საქართველოს ეთნოგრაფიული წყარო, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, აბუსერისძე ტბელი 800, თბილისი, 1999.

18. ჩუბინაშვილი გ., რამდენიმე თავი ქართული ხელოვნების ისტორიიდან, თბილისი, 1926, ბოლნისის ქაფანაქჩში მდებარე სამეკლესიანი ბაზილიკის აღწერილობა.
19. ხოჭარია დ., სოლისებრი ფოთლების ჩუქურთმა ქართულ არქიტექტურაში, ჟურნალი „ACADEMIA“, 1/2010, თბილისი, 2010.
20. Чубинашвили Г. Н., Исследование развития архитектуры в восточной провинции Грузии в IV-XVIII вв., Тбилиси, 1959, გვ. 143-200.
21. Чубинашвили Г. Н., Шашианис Самеба, Тбилиси, 1988.
22. Рчеулишвили Л.Д., Некоторые аспекты грузинской архитектуры черноморского побережья, в кн. Средневековое искусство. Русь. Грузия. Москва, 1978, გვ. 21-28.

NONA SHUSHANIDZE

Georgian Patriarchate St. Tbel Abuserisdze Teaching University

ARCHITECTURAL TYPE OF THREE-CHURCH BASILICA IN THE VILLAGE OF TKHILVANA, SKHALTA DIOCESE

Summary

Georgian science attributes the origin of the three-church basilica to the need for accommodating multiple paid services within a single building simultaneously throughout the day. The earliest instances of this architectural style are primarily dated to the mid-6th century. Georgian architecture boasts numerous captivating examples of three-church basilicas, some of which include: in Kvemo Bolnisi (Vanaati Cathedral of the V-VI centuries); in Saguramo („Kasuri“ Giorgi's Temple of the VI century); in Gurjaani (Zegaani Temple VI-VII centuries); Old Gagra Church, VI century; in the village of Gudauta (Ambari temple - VII-VIII centuries); in Uplistsikhe (IX-X centuries); in the Borjomi valley (Nedzvi Temple of the IX-X centuries); in Zemo Adjara (Tkhilvana temple, XI-XIII centuries) and

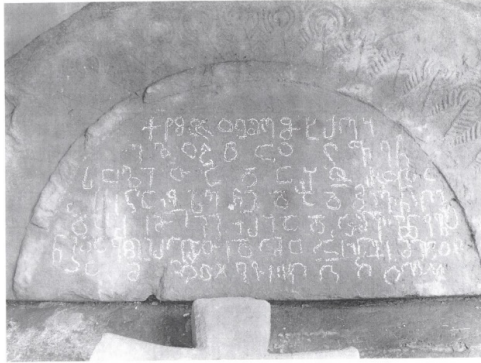
others. These examples stand as remarkable testaments to the ingenuity and architectural prowess of the Georgian people throughout different historical periods.

Based on the preserved portion of the church structure and insights garnered from archaeological investigations, it becomes evident that the Tkhilvana church stands as an exemplar of exceptional Georgian architectural craftsmanship from the X to XI centuries. The temple's captivating facades serve as a testament to the pinnacle of Upper Adjara's architectural prowess. This outcome is unsurprising considering the historical circumstances, proximity, and strong affiliations with one of Georgia's robust domains, Tao-Klarjeti. These factors collectively nurtured the flourishing of this compact region, propelling it into the heart of dynamic political, economic, and cultural currents.

Abuserisdze family church in Tkhilvana is the only three-church basilica preserved in Adjara. The inscription on the arch above the entrance doors informs that the church was built on the name of John the Evangelist. Architectural decision and interesting peculiarities with unique details, construction techniques, indicate that the church should be built on the turn of X-XI centuries.

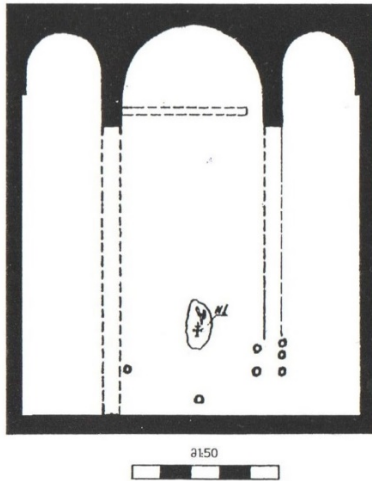
The three-church basilica of Tkhilvana belongs to the unique group of churches that define the highest level of construction culture in South-Western Georgia. Specific architectural form of the Basilica, the wide repertoire of the fretwork, the seven-stringed inscription of the arch stone, and the neatness of the ornamental lace underlines the multilateral intelligence of the architect and the master.

From the Late Mesolithic and Neolithic epochs to the present day, Highland Adjara has significantly contributed to the shaping of a cohesive Georgian culture. A testament to this historical influence is the Tkhilvana shrine, which stands as a paramount example within the ancient Orthodox realm, distinguished by its distinctive attributes.

თბილისის მონასტრის კადასტრი

სურ. 1. თბილვანის მონასტრის ტიმპანის ქვა

სურ. 2. თბილვანის ეკლესიის გეგმა

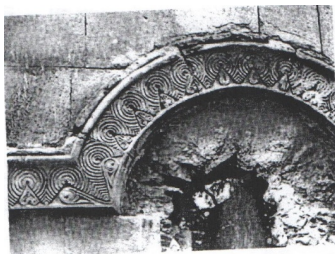
სურ. 3. თიხის სასმისები

სურ. 4. თიხის ჯამი

სურ. 5. იმხანი.
დასავლეთი ფასადი

სურ. 6. ტბეთი. ჩრდილოეთი
ეგვტერის აღმოსავლეთი
სარკმელი